

دانشکده اصول الدین
قم

گروه علوم قرآن و حدیث
پایان نامه کارشناسی ارشد

موضوع

روش تفسیری امام صادق علیه السلام

نگارش

نازیه شاهینی

استاد راهنما

دکتر عبدالرضا زاهدی

استاد مشاور

دکتر محمد اسعدی

تابستان ۱۳۸۸

دانشکده اصول الدین
قم

گروه علوم قرآن و حدیث
پایان نامه کارشناسی ارشد

موضوع

روش تفسیری امام صادق علیه السلام

نگارش

نازیه شاهینی

استاد راهنما

دکتر عبد الرضا زاهدی

استاد مشاور

دکتر محمد اسعدی

تابستان ۱۳۸۸

اقرار می‌کنم بضاعتی در خور تقدیم ندارم لکن پیرو آیین نیکو و پسندیده‌ی دانشگاهی، برآنم که حاصل این تلاش را که اوراق آن مزین به آیات الهی و احادیث تفسیری صادق آل محمد صلی الله علیه و آله است

تقدیم نمایم به :

قطب عالم امکان، خاتم سفراء و انبیاء، محمد مصطفی صلی الله علیه و آله که با نورانیت وجودی خویش، جهان را از ظلمت گمراهی راهایی بخشید.

تقدیم به امّ الأئمة، حضرت فاطمه زهراء علیها السلام پاره تن رسول الله صلی الله علیه و آله و ائمه‌ی طاهرين و کریمه‌ی اهل البیت علیهم السلام حضرت فاطمه معصومه علیها السلام.

تقدیم به

روح شهدا از صدر اسلام تا کنون

همه‌ی علماء ربّانی و سنگربانان اسلام و استوانه‌های توحید

روح پر فتوح عالم فرزانه، علامه مرتضی عسگری، مؤسس دانشکده‌ی اصول الدین

به روح پدر و مادر مهربانم

به همسر فداکار و فرزندان عزیزم: «حامد - فاطمه - محمد» که در طول تحصیلاتم

مشکلات فراوانی را صبورانه تحمل کردند.

و به تمام دوستان گرامی ام که مرا در نوشتن این پایان‌نامه یاری نمودند.

تقدیر و تشکر

در آغاز از درگاه خداون منّان حقیقتاً سپاسگزارم که توفیقی عنایت فرمود تا بتوانم گامی هر چند ناچیز در مسیر پژوهش‌های قرآنی بییمایم.

اگر در این نوشتار نقاط مثبتی یافت می‌شود، برگرفته از توجه بزرگانی است که افتخار بهره‌گیری از محضر پر فیضشان و استفاده از هدایت‌ها و راهنمایی‌های سودمندانه‌ی آنان را داشته‌ام.

اینک که فرصتی دست داد بر خود فرض می‌بینم که از راهنمایی‌های استاد گرانمایه جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای دکتر عبدالرضا زاهدی که سهم فراوانی در به ثمر رسیدن این پایان‌نامه داشتند و نیز از استاد محترم مشاور جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای دکتر محمد اسعدی که با صبر و حوصله‌ی فراوان، راهنمایم بودند، صمیمانه تشکر و قدردانی کنم.

همچنین از مسئولان و کتابداران محترم کتابخانه‌های دانشکده‌ی اصول الدین، دار الحدیث، علوم قرآن و فرهنگ و معارف قرآن به خاطر همکاری‌هایشان کمال تشکر را دارم.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات بحث

ص ۱ - ۴۰

۲	بیان مسأله
۳	فایده‌ی تحقیق
۳	نتایج علمی و عملی تحقیق
۴	سؤال اصلی تحقیق
۴	سوالات فرعی تحقیق
۴	هدف پژوهش
۴	پیشینه‌ی تحقیق
۴	روش تحقیق
۵	ابزار تحقیق
۵	ضرورت و فایده‌ی تفسیر قرآن
۹	معنای لغوی و اصطلاحی تفسیر و تأویل
۹	واژه‌ی «تفسیر» در لغت
۱۰	تفسیر در اصطلاح علم تفسیر
۱۱	واژه‌ی «تأویل» در لغت
۱۱	واژه‌ی تأویل در قرآن کریم
۱۲	تأویل در اصطلاح علم تفسیر
۱۲	ضابطه و ملاک تأویل

۱۲	ملاک‌ها و شرایط تأویل صحیح
۱۴	تأویل از دیدگاه مفسران
۱۴	دیدگاه اول
۱۴	دیدگاه دوم
۱۵	دیدگاه سوم
۱۵	دیدگاه چهارم
۱۶	اقسام تأویل
۱۷	تفاوت تفسیر و تأویل
۱۸	راسخان در علم و آگاهی از تأویل
۲۰	امکان حصول علم تأویل برای غیر معصومین علیهم‌السلام
۲۳	ظهر و بطن قرآن
۲۴	مفهوم واژه‌ی ظهر و بطن
۲۵	ظهر و بطن قرآن در گستره‌ی روایات
۲۷	حکمت گویش بطونی قرآن
۲۹	اقسام روایات مأثور در تفسیر
۲۹	۱- روایات بیانگر معانی ظاهری
۳۰	۲- روایات بیانگر مصادیق ظاهری
۳۱	۳- روایات بیانگر معانی باطنی
۳۲	۴- احادیث بیانگر مصادیق باطن
۳۲	تقسیمی دیگر برای روایات تفسیری
۳۳	روایات تفسیری
۳۳	روایات جری و انطباق
۳۷	روایات بطن
۳۸	تفاوت روایات جری و انطباق با روایات بطن
۴۰	رابطه جری و بطن

فصل دوم: نگاهی به تاریخ تفسیر تا عصر امام صادق علیه السلام

ص ۶۸ - ۴۱

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نخستین مفسر قرآن	۴۲
۱- شرح اصطلاحات قرآنی	۴۳
۲- شرح و تبیین آیات با آیات دیگر	۴۴
۳- مقید نمودن برخی از مطلقات	۴۴
۴- تخصیص عام	۴۴
۵- شرح واژگان و الفاظ آیات	۴۵
۶- ذکر مصادیق آیات و بیان تأویلات قرآنی	۴۵
نیاز مسلمانان عصر نزول به تفسیر قرآن	۴۶
میزان روایات تفسیری پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله	۴۷
تفسیر به صورت اجمال در دوران صحابه	۴۹
تفسیر به اختصار در عصر تابعین	۵۱
معروف‌ترین و عالم‌ترین مفسر در عصر صحابه	۵۲
اهل بیت علیهم السلام و تفسیر	۵۵
پیوند ناگسستنی قرآن و عترت	۶۰
مرجعیت علمی اهل بیت علیهم السلام	۶۳
ارزش و اعتبار روایات تفسیری اهل بیت علیهم السلام	۶۴
ارزش خبر واحد در تفسیر قرآن	۶۵
میزان اعتبار خبر واحد در نگاه امامیه	۶۶

فصل سوم: زندگی‌نامه‌ی حضرت امام جعفر صادق علیه السلام

ص ۶۹ - ۱۰۱

- ویژگی‌های حیات فردی امام علیه السلام ۷۰
- الف: تولّد و تبار والای امام علیه السلام ۷۰
- ب: فرزندان امام علیه السلام ۷۱
- ویژگی‌های حیات علمی امام علیه السلام ۷۳
- امام علیه السلام و تربیت شخصیت‌های برجسته‌ی اسلامی ۷۵
- اقوال برخی از علماء اهل سنت درباره‌ی امام صادق علیه السلام ۸۱
- ۱- مالک ابن انس ۸۲
- ۲- احمد بن عمرو بن المقداد البرازی ۸۲
- ۳- توصیف کمال الدین محمد بن طلحة الشافعی ۸۳
- ۴- امام یافعی یمنی ۸۴
- فتوای شیخ شلتوت ۸۴
- امام علیه السلام و فعالیت‌های فرهنگی ۸۴
- علت شهرت شیعه به مذهب جعفری ۸۶
- اوضاع سیاسی دوران امام علیه السلام ۸۸
- ۱- مفتی تراشی ۹۱
- ۲- اشاعه‌ی فرهنگ جبرگرایی ۹۲
- فرق و مذاهب عصر امام علیه السلام و موضع‌گیری حضرت در برابر آنها ۹۴
- الف: مرجئه ۹۵
- ب: اهل رأی و قیاس ۹۵
- ج: معتزله ۹۷
- د: خوارج ۹۷
- هـ: غلات ۹۸

و: شیعه ۹۹

ستمهای منصور خلیفه‌ی عباسی نسبت به امام علیه السلام ۱۰۰

فصل چهارم: مبانی و ویژگی‌های مکتب تفسیری امام علیه السلام

ص ۱۰۲ - ۱۳۸

مقدمه ۱۰۳

نیم‌نگاهی بر تراث و منابع روایی امام علیه السلام ۱۰۳

رساله‌های منسوب به امام علیه السلام ۱۰۴

کتابهای تفسیری منسوب به امام علیه السلام ۱۰۷

بخش اول: مبانی تفسیری امام علیه السلام ۱۱۰

الف: امکان فهم قرآن ۱۱۰

ب: ظاهر و باطن داشتن قرآن ۱۱۱

ج: جاودانگی و جهانی بودن قرآن ۱۱۱

د: حقانیت قرآن ۱۱۲

هـ: جامعیت قرآن ۱۱۲

و: تحریف ناپذیری قرآن ۱۱۳

ز: اعجاز قرآن ۱۱۴

بخش دوم: ویژگی‌های مکتب تفسیری امام علیه السلام ۱۱۵

الف: جنبه‌ی آموزشی ۱۱۶

ب: جنبه‌ی تبیینی ۱۱۸

ج: تفسیری مطابق با ظرفیت و قابلیت افراد ۱۱۹

۱- عبارات قرآن یا همان ظاهر آیات ۱۱۹

۲- اشارات قرآن که برای خواص قابل فهم است ۱۱۹

۳- لطائف ۱۲۰

۱۲۰	۴ - حقایق
۱۲۲	د: عدم استناد به اشعار جاهلیت عرب و آراء اهل کتاب
۱۲۲	ه: تفسیر قرآن با دانش غیبی
۱۲۵	و: توجه به فضا و سبب نزول آیات
۱۲۶	تنوع روایات قرآنی امام علیه السلام
۱۲۸	بخش سوم: منابع تفسیری امام علیه السلام
۱۲۸	۱ - قرآن
۱۲۸	الف: موارد بهره‌گیری امام علیه السلام از قرآن در شرح مفردات
۱۲۸	بیان معنی واژه‌ها
۱۲۹	بیان گستره‌ی معانی لغات
۱۳۱	تعیین مصادیق برای مفاهیم کلی
۱۳۱	تبیین واژه‌های فقهی
۱۳۲	ب: موارد بهره‌گیری امام علیه السلام از قرآن در شرح آیات
۱۳۲	ابهام زدائی
۱۳۳	اجمال زدایی
۱۳۳	تفسیر متشابهات
۱۳۴	تبیین جزئیات احکام
۱۳۵	تفسیر واژه‌ها و تعیین مراد حقیقی آنها
۱۳۶	تفسیر تعبیرات مبهم قرآن
۱۳۷	۲ - سنت
۱۳۷	ب: منابع روایی امام علیه السلام
۱۳۷	۱ - جامعه
۱۳۷	۲ - جفر
۱۳۸	۳ - مصحف حضرت فاطمه علیها السلام

فصل پنجم: روش تفسیری امام صادق علیه السلام

ص ۱۳۹ - ۲۲۲

مقدمه	۱۴۰
راز روشمندی تفسیر امام علیه السلام	۱۴۲
الف: آموزش مردم	۱۴۲
ب: احتجاج در برابر مخالفان	۱۴۳
تفسیر و تبیین آیات با آیات	۱۴۴
تفسیر و تبیین آیات با روایات	۱۴۸
تبیین معنای ظاهری آیات	۱۵۴
تبیین معنای باطنی آیات (تفسیر باطنی یا تأویل)	۱۶۳
تبیین آیات با بیان مصادیق آنها (جری و انطباق)	۱۶۹
تفسیر قرآن به شأن نزول و اسباب نزول	۱۷۶
روش استشهاد و استظهار به آیات	۱۸۲
شرح و تفسیر قرآن کریم با استفاده از امور ادبی	۱۸۸
الف: شرح و بیان مفردات آیات	۱۸۸
ب: بیان معنای لغوی با ارجاع به کاربردهای عرفی آن	۱۹۱
ج: تفسیر قرآن با استفاده از قاعده‌ی ادبی	۱۹۱
د: تفسیر آیات با بکارگیری تمثیل و تشبیه و کنایه	۱۹۲
تفسیر قصص قرآنی با شرح نکات تاریخ	۱۹۶
تفسیر با شرح تفصیلی آیات مجمل و سربسته در حوزه‌ی احکام	۲۰۵
تبیین آیات با اقامه‌ی براهین و دلایل عقلی	۲۱۳
نتیجه‌گیری	۲۲۳
فهرست منابع	۲۲۴

چکیده

این پژوهش که با عنوان «روش تفسیری امام صادق علیه السلام تنظیم گردیده، مباحث آن در پنج فصل تدوین شده است که در فصل اول: کلیات بحث تفسیری مورد بررسی قرار گرفته است بدین ترتیب که پس از بیان مقدمات تحقیق، به مباحثی از جمله ضرورت و فایده تفسیر قرآن، معنای لغوی و اصطلاحی تفسیر و تأویل، راسخان در علم و آگاهی از تأویل، ظهر و بطن قرآن و... اشاره شده است.

فصل دوم: پس از بیان نیاز مسلمانان عصر نزول به تفسیر قرآن و ذکر میزان روایات تفسیری پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله شامل نگاهی گذرا به تاریخ تفسیر قرآن کریم از آغازین اسلام تا عصر صادق آل محمد علیه السلام است.

فصل سوم: به شرح مختصری از زندگی نامه حضرت علیه السلام در ابعاد فردی، اجتماعی، علمی و فرهنگی و سیاسی اختصاص داده شده است.

فصل چهارم: مبانی و ویژگی های مکتب تفسیری امام صادق علیه السلام در سه بخش ارائه شده: بخش اول: مبانی تفسیری امام علیه السلام؛ بخش دوم: ویژگی های مکتب تفسیری امام علیه السلام؛ بخش سوم: منابع تفسیری امام علیه السلام است.

فصل پنجم: شامل روش تفسیری امام صادق علیه السلام است که پس از بیان مقدمه و راز روشمندی تفسیر امام علیه السلام، به توضیح و شرح برخی از روش های تفسیری ایشان در تفسیر قرآن به صورت فشرده و مجمل عنایت شده است.

کلید واژگان:

روش، روایات تفسیری، روش تفسیری امام صادق علیه السلام.

فصل اول

کلیات بحث

بیان مسأله

در عصری که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آیات وحی را بر مردم زمان و مخاطبان تلاوت می‌کرد، تفهیم و تفهّم میان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و مردم، چنان آسان می‌نمود که در بیش‌تر موارد، جز تلاوت آیات از سوی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و شنیدن آنها از سوی مردم، تلاش دیگری جهت فهماندن و فهمیدن رخ نمی‌داد، چه این که قرآن به زبان عربی مبین نازل شده بود و پیامبر صلی الله علیه و آله با «لسان قوم» سخن می‌گفت و اگر آیات، شأن نزول یا قرائن زمانی و مکانی داشت، برای مخاطبان، معمولاً قابل درک و شناخت بود.

به هر حال تا زمانی که حضرت صلی الله علیه و آله در میان مردم بود، موضوع فهم قرآن به عنوان مسأله‌ای پیچیده و جدّی احساس نمی‌شد. ولی پس از عصر رسالت، هر چه زمان گذشت، و هر چه نسل‌ها با مخاطبان عصر نزول، فاصله‌ی بیش‌تری پیدا می‌کردند و زمینه‌ها و شرائط و نیازها و فرهنگ‌ها، تفاوت یافت، ضرورت تفسیری صحیح، که حقیقتاً بیانگر مراد و مقصود خداوند باشد، بیش‌تر خود نمایی می‌کرد.

بهترین گواه این مدّعا، پیدایش نحله‌ها و مکاتب مختلف کلامی و عقیدتی و برداشت‌ها و روش‌های ناهمگون آنها از کتاب قرآن است. و جالب اینکه، همه‌ی آنان، به شکلی معتقدات و نظریه‌های خود را به آیات قرآن استناد می‌دادند.

از آنجا که اهل بیت علیهم السلام همان راسخین در علم هستند و علوم تمام مراتب قرآن نزد آنان است، و اینان جایگاه اسرار خداوندی و پناهگاه فرمان الهی و مخزن علم خداوند، هستند، لذا

بدون استمداد از آن ذوات نوریه، هیچ کس را توان کسب معرفت صحیح و کامل از قرآن نیست. هرگز قرآن بدون توجه به تفسیر و تبیین این طایفه‌ی حقّه، فهمیده نمی‌شود چنانکه پیامبر صلی الله علیه و آله در حدیث ثقلین، آن حضرت صلی الله علیه و آله بر مرجعیت دینی و علمی اهل بیت خود تصریح کرده و تمسک به آنان را لازم شمرده است.

به مقتضای مضمون روایتی از امام صادق علیه السلام سخن و کلام آن بزرگواران، سخن رسول خدا صلی الله علیه و آله و سخن خداوند متعال است^(۱). و باز به فرمایش ایشان، آنان ترجمان وحی الهی هستند^(۲).

فایده‌ی تحقیق

در مجموعه روایات تفسیری امام صادق علیه السلام چون دیگر ائمه طاهرین علیهم السلام روایاتی که بیانگر وجود روش فهم قرآن بوده، مشاهده می‌گردد که با بررسی این روایات می‌تواند به صورت اصول و قواعد فهم در تفسیر قرآن، مورد بررسی و استفاده قرار گیرد.

نتایج علمی و عملی تحقیق

۱ - آشنایی با دنیای زیبا و شگفت‌انگیز قرآن، آن هم از دیدگاه و منظر سلاله‌ای از خاندان عصمت و طهارت و رسالت که چشمه آب طهوری است که هر مؤمن تشنه علمی، بی‌قرار جرع‌های از آن است.

۲ - شناخت و درک روش تفسیری امام علیه السلام در تفسیر آیات و درک صحیح معارف الهیه.

۳ - تأسی به سیره‌ی تفسیری پیشوای ششم عالم تشیع علیه السلام.

۱ - الأربلی، علی بن عیسی، کشف الغمّة فی معرفة الائمة علیهم السلام، علی الفاضلی، [بی‌جا]، مرکز الطباعة والنشر

للمجمع العالمی لأهل البیت علیهم السلام، [بی‌جا]، ۱۴۲۶ ق، ج ۳، ص ۳۸۲.

۲ - کلینی، ابو جعفر، محمد بن یعقوب، الکافی، [بی‌جا]، دار الکتب الاسلامیة، تهران، ۱۳۶۵ ش، ج ۱، ص ۱۹۲. با توجه به حدیث «نحن تراجمة وحی الله».

سؤال اصلی تحقیق

۱ - سبک و شیوه‌ی تفسیری امام صادق علیه السلام چه بوده است؟

سؤالات فرعی تحقیق

۱ - آیا حضرت علیه السلام برای همه افراد جامعه یکسان تفسیر می نمود؟

۲ - اسباب نزول در تفسیر امام صادق علیه السلام چه جایگاهی دارد؟

۳ - مبانی و منابع تفسیری امام علیه السلام چه بود؟

هدف پژوهش

به کارگیری روش در هر علم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، چراکه فراگیری روش صحیح، و استفاده از آن، انسان را به هدف می‌رساند. اما عدم استفاده از روش صحیح، خطای در روش، موجب دوری از هدف علم می‌شود.

هدف از این تحقیق، ارایه‌ی این مطلب بود، که روش تفسیری امام صادق علیه السلام نیز مانند دیگر ائمه معصومین علیهم السلام، جامع‌ترین، کامل‌ترین و یگانه تفسیر برتر می‌باشد که حقیقتاً انسان مسلمان را با نظر و مقصود الهی آشنا می‌سازد.

پیشینه‌ی تحقیق

تاکنون پژوهش و کتابی مستقل به این نام (روش تفسیری امام صادق علیه السلام) نگارش نیافته لکن برخی دانشمندان علوم قرآنی و نیز گروهی از دانشجویان دوره‌ی ارشد و دکترا، درباره روش تفسیری صادقین علیهم السلام و بررسی روایات تفسیری امام صادق علیه السلام مربوط به جزء ۵ و ۶ و نیز درباره‌ی منهج و روش تفسیری اهل بیت علیهم السلام به طور کلی و گاهی به طور خاص درباره‌ی دیگر امامان علیهم السلام در قالب کتاب یا مقالات و پایان‌نامه‌ها به رشته‌ی تحریر در آورده‌اند.

روش تحقیق

شیوه‌ی تحقیق در انجام این پژوهش بصورت مطالعات کتابخانه‌های (تهیه فیش) و نیز رایانه‌ای صورت گرفته است.

ابزار تحقیق

مراجعه‌ی مستقیم به قرآن و کتب تفسیری (نور الثقلین، البرهان، المیزان و...) و کتب حدیثی و روایی (بحار الانوار، کافی، من لایحضره الفقیه، وسائل الشیعه و...) و نیز استفاده از نرم‌افزارهای گنجینه نور و نور الانوار ۱ و ۲.

ضرورت و فایده‌ی تفسیر قرآن

قرآن در میان قوم عرب و به زبان آنان نازل شد و بدلیل آنکه آنها در درک الفاظ و عبارات آن، یکسان نبودند، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از همان آغاز به شرح و توضیح برخی کلمات و عبارات مجمل و مبهم و تعیین ناسخ و منسوخ آیات پرداخت.

در خصوص واژگان قرآن نیز بررسی‌های قرآنی و تاریخی نشان می‌دهد که حتی در زمان نزول نیز پاره‌ای از واژگان قرآنی برای جمعی از مخاطبان اولیه‌ی آن نیز مبهم بوده است. در برخی از موارد معنا و مقصود آیه بخاطر ناآگاهی از سبب نزول و نیز فضای نزول در هاله‌ای از ابهام فرورفته. و همین‌طور ناآگاهی از ادبیات عرب و نیز عدم شناخت صحیح ساختار و کلمات و جملات، و ویژگی‌های بلاغی آیات کریمه، مانند: استعاره، تشبیه و... که برای برخی از افراد نیاز به تفسیر قرآن را ایجاد نموده است^(۱).

آیه الله جوادی آملی، بعد از بیان معنای تفسیر و شرایط و آداب تفسیر، می‌فرماید که نه تنها قرآن کریم تفسیرپذیر است، بلکه تفسیر نمودن آن نیز ضروری است، ایشان معتقد است که راز تفسیرپذیری و ضرورت تفسیر را خود قرآن بازگو می‌کند.

قرآن کریم از یک سو برای خود او صافی یاد می‌کند که ضرورت تفسیر را به همراه دارد و از

۱- رجبی، محمود، روش تفسیر قرآن، پژوهشکده‌ی حوزه و دانشگاه، چاپ اول، ۱۳۸۳، صص ۲۸ و ۲۷.

سوی دیگر، علمی را طرح می‌کند که بدون تفسیر ادراک نمی‌شوند. زیرا از طرفی خود را به عنوان سخن رصین و گفتاری وزین و پرمغز می‌ستاید، ﴿إِنَّا سَأَلْنَاكَ عَلَيْكَ قَوْلًا تَقِيلاً﴾ و از سوی دیگر، قرآن کریم علوم و معارف ویژه‌ای در جهان بینی توحیدی، اسماء حسناى الهی، صفات علیای ازلی، قضا و قدر، تجرّد روح، عصمت فرشتگان و دهها مسائل عمیق حکمت نظری و عملی دیگر را، ارائه می‌کند که بدون شرح و توضیح خردمندان، ادراک عمومی آن میسر نیست (۱).

قرآن دارای ظاهری زیبا و باطنی ژرف و ناپیداست، مطالب شگفت‌آور آن تمام نمی‌شود و اسرار نهفته‌ی آن پایان نمی‌پذیرد و تاریکی‌ها بدون قرآن برطرف نخواهد شد (۲). قرآن ... چشمه‌های دانش و دریاهاى علوم است ... محل برداشت آبی است که هر چه از آن برگیرند، کاهش نمی‌یابد ... خداوند متعال قرآن را فرو نشانده‌ی عطش علمی دانشمندان و باران بهاری برای قلب فقیهان و راه‌گسترده و وسیع برای صالحان قرار داده است (۳).

هر اندیشمند بینایی که با قرآن و معارف آن آشنایی داشته باشد، به خوبی در می‌یابد که علوم و معارف نهفته در قرآن کریم، دارای سطوحها و مرتبه‌های گوناگون است و دلالت آیات قرآن کریم بر آن معارف یکسان نیست.

در قرآن معارف بسیار گسترده‌ای در قالب الفاظی محدود و مجمل بیان شده است. مانند اجمال در برخی آیات احکام که شرح آنها به عهده‌ی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله گذاشته شده است. ضمناً مطالب مطرح شده در قرآن براساس دسته‌بندی موضوعی تنظیم نشده و چه بسا در یک سوره یا

۱ - جوادی آملی، عبد الله، تفسیر تسنیم، مرکز نشر اسراء، چاپ دوم، ۱۳۷۹ ش، ج ۱، صص ۵۴ الی ۵۶.
۲ - دشتی، محمد، ترجمه نهج البلاغه، مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیر المؤمنین علیه السلام، قم، چاپ بیست و دوم، ۱۳۸۳ ش، خطبه ۱۸، ص ۴۳.
۳ - همان، خطبه‌ی ۱۹۸، ص ۲۹۷، با اندکی تلخیص.

یک آیه، موضوعات و مطالب متنوعی آمده است^(۱).

فاصله‌ی زمانی از منظر طرح پرسشهای جدید نیز زمینه‌ساز نیاز به تفسیر است به این معناکه در طول زمان، نیازهای علمی و اجتماعی جدیدی برای بشر به وجود می‌آید که پاسخ آنها در قرآن با صراحت بیان نشده است و استنباط آنها از اشارات قرآن کریم، توان و تلاش علمی ویژه‌ای می‌طلبد و تفسیر آیات، با توجه به نیازهای جدید، ضرورت می‌یابد^(۲).

قرآن همانند هر مکتوب دیگر، تفسیرپذیر است، بنابراین نیاز به مفسر الهی دارد تا در مقابل تفاسیر باطل و انحرافی، تفسیری صحیح و مطابق اهداف حقیقی قرآن ارائه دهد. و مردم را مطابق برنامه‌ی هدایتی قرآن از ظلمتها به سوی روشنایی راهنمایی کند. لذا پیامبر صلی الله علیه و آله نگران بهره‌برداری نادرست از آیات قرآن بودند. «أكثر ما أخاف على أمتي من بعدي رجل يناول القرآن، يضعه على غير مواضعه»^(۳).

بیشترین چیزی که از آن بر امت خود نگران هستم، این است که پس از درگذشت من کسی قرآن را در دست گیرد (و به تفسیر پردازد) ولی آن را در جایگاه واقعی و معانی درستش قرار ندهد. و امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «نحن تراجمة وحي الله»^(۴).

بنابراین برای رسیدن به فهم صحیح کل قرآن کریم و نیز یافتن روش صحیح فهم، چاره‌ای جز این نیست که دست نیاز به ساحت قدسی حضرت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و جانشینان معصوم ایشان دراز کنیم و از آن حضرات یاری بجوییم؛ چراکه تنها ایشان به تمام حقایق قرآن آگاهند و می‌توانند معانی واقعی آن را بیان کنند.

۱- قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر القمی، سید طیب موسوی جزائری، قم، انتشارات دارالکتاب، چاپ چهارم، ج ۱،

ص ۱۹ و نیز: عیاشی، محمد بن مسعود، التفسیر، سید هاشم رسولی محلاتی، تهران، انتشارات مکتبه

العلمیة الاسلامیة، قم، ۱۴۲۱ ق، ج ۱، ص ۱۱.

۲- رجبی، پیشین، ص ۲۸.

۳- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، مؤسسة الوفاء، لبنان، ۱۴۰۴ ق، ج ۹۲، ص ۱۱۲.

۴- الکافی، ج ۱، ص ۱۹۲.